

פרשת ואתחנן שנת תשפ"ג

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

הואיל משה

ובספר מגלה עמוקות (אות ר) כתב, דהטעם דמשה רצה ליכנס לארץ ישראל כדי להיות רגל רביעי למרכבה, והשיב לו הקב"ה אל תוסף דבר, דב"ר ר"ת דוד ברגל רביעי, ועיי"ש דאפילו הכי לא נמנע משה מלבקש רחמים ובא בטענה דדוד אינו ראוי להיות ברגל רביעי עיי"ש.

וכ"ק אדמו"ר מצאנז-קלויזענבורג שליט"א (שנת תשס"ג) אמר, דטענת משה היתה דכיון דדוד בא מרות המואביה וכתוב לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה', ולכן אינו ראוי להיות ברגל רביעי עכ"ד כ"ק אדמו"ר מצאנז-קלויזענבורג שליט"א.

ואיתא במסכת יבמות (דף ע"ד), א"ל דואג האדומי, עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו, שאל עליו אם ראוי לבוא בקהל אם לאו, מאי טעמא דקאתי מרות המואביה, א"ל אבנר, תנינא, עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, אלא מעתה ממזר ולא ממזרת וכו', שאני הכא דמפרש טעמא דקרא, על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים, דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם, ופריך, היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים וכו', ומסיק בגמ' הכי תרגומא כל כבודה בת מלך פנימה עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה כתנאי) אמאי לא דרשינן מצרי ולא מצרית, וכתבו לתרץ, דגבי עמוני ומואבי היה לו לקצר ולכתוב עמון ומואב, ומדכתיב עמוני ומואבי אית לן למדרש דלמעט עמונית ומואבית קאתי, אבל מצרי אם היה כותב מצרים היה מאריך יותר עכ"ד, הרי דדרשינן מיתורא דיו"ד.

ובספר נטיעות אדר (סי' כ"ד אות ט"ז) כתב, דהא דדרשינן מיתור לשון זהו רק למ"ד דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, אז י"ל דדרשינן יתור לשון, אבל למ"ד דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולדידיה אפילו יתור תיבה לא דרשינן, ק"ו דלא דרשינן יתור אות עכ"ד.

ובזה יבואר דברי המדרש, דמדאמר הכתוב ואתחנן אל ה' בעת ההוא, שמשה ביקש ליכנס לארץ ישראל, והיינו דרצה להיות רגל רביעי במרכבה, דמשה סבר דדוד אינו ראוי להיות ברגל רביעי, כי אינו מותר לבוא בקהל כיון שבא מרות המואביה, דלא דריש מואבי ולא מואבית, דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולפי"ז י"ל כהמ"ד אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, ושפיר יש ללמוד מחנה שלא הגביה קולה בתפילתה דאסור להגביה קול, ולכן הביא הך דינא כאן ודו"ק.

ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמור: ואיתא במדרש רבה (פרשה ב-א) הלכה, אדם מישראל שהיה עומד ומתפלל מהו שיהא מותר לו להתפלל בקול גדול, כך שנו חכמים היה עומד ומתפלל, יכול ישמיע קולו, כבר פרשה חנה, וחנה היא מדברת על לבה ע"כ, ותמוה שייכות הלכה זו לפרשתן.

והנבס"ד, דאיתא במסכת ברכות (דף ל"א), אמר רב המנונא, כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה, וחנה היא מדברת על לבה, מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו, רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו, וקולה לא ישמע מכאן שאסור להגביה קולו בתפילתו וכו' עיי"ש.

ולקמן (דף ל"א): איתא, אם ראה תראה, אמר ר' אלעזר, אמרה חנה לפני הקב"ה, רבש"ע, אם ראה מוטב ואם לאו תראה, אילך ואסתתר בפני אלקנה בעלי (אתיחד עם אחריים ויחשדני בעלי), וכיון דמסתתרת משקי לי מי סוטה ואי אתה עושה תורתך פלסתר (שק"י) שנאמר ונקתה ונזרעה זרע, הניחא למאן דאמר אם היתה עקרה נפקדת שפיר, אלא למ"ד אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, נקבות יולדת זכרים, שחורים יולדת לבנים, קצרים יולדת ארוכים מאי איכא למימר, דתניא ונקתה ונזרעה זרע מלמד שאם היתה עקרה נפקדת דברי ר' ישמעאל, א"ל ר' עקיבא אם כן ילכו כל העקרות ויסתתרו וזו שלא קלקלה נפסדת, אלא מלמד שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, קצרים יולדת ארוכים, שחורים יולדת לבנים, אחד יולדת שנים, מאי אם ראה תראה, דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

והקשו המפרשים [עיין בשל"ה מס' ר"ה (בהג"ה ד"ה וקצת יש הוכחה), בהא דילף במדרש הנ"ל דצריכין להתפלל בלחש ממה שנאמר בחנה וחנה היא מדברת על לבה, וכן איתא במסכת ברכות (סג), דהאיך מצינו למילף מחנה דלא ישמיע קולו בתפלתו, דשאני חנה דלא היתה יכולה להגביה קולה בתפלתה, כיון שאמרה ואם לאו אילך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, הרי היתה מוכרחת לומר בלחש, דאלו היתה מגביה קולה היה הקול נשמע לאזני אלקנה בעלה, ותו לא היה בידיה להסתתר כדי שיקנא לה עכ"ק.

ולפי"ז עכצ"ל דלמ"ד אם ראה תראה היינו שאילך ואסתתר, לדידיה א"א למילף מחנה תפלה בלחש, רק אליבא דר"ע דלא דרש אם ראה תראה להא דאמרה חנה, שפיר מצינן למילף מחנה דאסור להשמיע קולו בתפילה.

בו מוח, אמאי ניתי עשה (דאכילה מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי הל"ת (דעצם לא תשברו בו), אלא ש"מ אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה עכסה"ג.

ואיתא במסכת מכות (דף כ"ג), דרש ר' שמלאי, שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמשה לאויין כמנין ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור), ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם (דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הרי שית מאה ותלסירי) עיי"ש.

ובס' בית ישראל על תרי"ג מצות מצוה כ"א (דף ע"ד ע"ג מדפ"ס) הקשה, דלרב אשי דאמר דיקדש הוא עשה, א"כ יש יתר אחת על מנין תרי"ג, ולרבא דלא ס"ל יקדש הוא עשה, א"כ בציר ליה מתרי"ג מצוות, וכקושית התוס' בסוטה (ג) ד"ה ר' ישמעאל, גבי מחלוקת ר"ע ור"י אם לה יטמא, וקנא את אשתו, לעולם בהם תעבודו אם הנך ג' הוה רשות או חובה עכ"ק.

ובחידושונו לפרשת לך (שנת תשס"ד) כתבנו ליישב, דהנה הראשונים נחלקו אי מצות תפלה הוא מה"ת או מדרבנן, דהרמב"ם בהל' תפלה (פ"א-ה"א) כתב, מ"ע מה"ת להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלקיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם, אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, וכ"כ בספר המצות (מ"ע ה) עיי"ש, והרמב"ן בהשגות (ס) האריך טובא וחולק וס"ל דתפלה הוא רק מדרבנן עיי"ש, ולפי"ז י"ל דרב אשי ס"ל כהרמב"ן דהקרא ולעבדו בכל לבבכם אסמכתא בעלמא הוא, ומצות תפלה ל"ה בכלל התרי"ג מצוות, ולכן צריך לומר דיקדש הוי עשה, דבכך יהיו נשלמין מנין התרי"ג מצוות עכ"ד.

ובספר פרדס דוד (בפרשתן) כתב, דזה אם ראוי להתפלל בקול גדול, תליא בפלוגתא הנ"ל אי תפלה הוא מה"ת או מדרבנן, דאי ס"ל דחובת התפילה הוא מה"ת וילפינן לה מקרא ולעבדו בכל לבבכם איזו עבודה שהיא בלב זו תפילה, א"כ תפילה צריכה כוונה, ואם צריכה כוונת הלב הסברא נותנת להתפלל בקול גדול, דהקול מעורר הכוונה, משא"כ אי ס"ל דתפילה הוא מדרבנן, ולא דרשינן ולעבדו בכל לבבכם על תפילה, לפי"ז י"ל דאינו צריך כל כך כוונה, ולפי"ז י"ל דעדיף שלא יתפלל בקול עכ"ד.

ומעתה מבואר, כיון דחזינן דמשה התפלל אעברה נא ואראה וגו', ולא נענה בתפילתו משום ששבר הלוחות, דהיה לו להחזירם בתשובה, ומינה דתשובה מהני על חטא דע"ז, וס"ל עשה דוחה ל"ת שבמקדש, והטעם דבקדשים פסולים לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, משום דיקדש הוא עשה, ומינה דתפילה הן מדרבנן, וי"ל דעדיף שלא יתפלל בקול, ולכן הסמיך הך דינא הכא ודו"ק.

ב) עוי"ל, דאיתא במפרשים הטעם שמשה לא נכנס לארץ ישראל, משום ששיבר הלוחות, עיין בספר לקט יוסף ערך משה (אות ל"ד), ובספר עיר דוד (דף ע"ד). אמנם הקשו ע"ז דהא מבואר במסכת שבת (דף פ"ז) הטעם דמשה שיבר הלוחות, שדרש ק"ו, ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה כאן וישראל מומרים על אחת כמה וכמה עיי"ש, ולפי"ז שפיר עבד משרע"ה בשבירת הלוחות, ואמאי נענש ע"ז שלא יכנס לא"י, אך כתבו התוס' (ד"ה ומה פסח) דאין זה ק"ו גמור דאם מומר אסור בפסח שהוא קרבן, מ"מ לא היה לו למנוע מליתן להם התורה ולהחזירם בתשובה עיי"ש, ולפי"ז חטא במה ששיבר הלוחות ולכן נענש שלא יכנס משום זה לא"י.

אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דמשרע"ה חטא במה ששיבר הלוחות, ולכן נענש שלא יכנס לא"י, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, א"כ שפיר עבד משרע"ה בשבירת הלוחות.

ובספר פרדס יוסף (פ' שמיני) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטראווצא זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, עפמש"כ קמאי דהא דמהני תשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכדאיתא במסכת יומא (דף פ"ז) גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, וכיון דקיי"ל אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש לכן גבי חטא דעבודה זרה שכביכול הרים יד כלפי מעלה בקדוש ונורא שמו יתברך, הו"ל כל"ת שבמקדש, ושוב אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, ועד"ז ביאר מאמר הכתוב בתהלים (ק"א-ה) סמוכים לעד לעולם וגו' פדות שלח לעמו וגו' קדוש ונורא שמו, היינו סמוכים לעד לעולם מה שאנו דורשין סמוכין דכלאים בציצית דאמרינן עשה דוחה ל"ת עיין במסכת יבמות (דף ד), ולכן פדות שלח לעמו היינו שמועיל תשובה, אבל קדוש ונורא שמו היינו אם פגם בשם השם וחטא בע"ז לא מהני תשובה דהו"ל בחינת קדוש דהוא כל"ת שבמקדש עיי"ש.

והא דאמרינן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, איתא במסכת זבחים (דף צ"ג), ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, (כגון המחא שומן חטאת וסך ממנו צלי של שלמים ונבלע בו), יקדש להיות כמוהו הא כיצד אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה, [ופירש"י (פסחים מ"ה) בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת, יקדש להיות כמוהו, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לבלועת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה, כחומר החטאת שנבלע בה לפניו מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד], ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) וניתי עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את ל"ת (ולא תאכל דפסולה), ומשני אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש שנאמר ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין

דמב"מ אינו בטיל, ועיין רש"י במסכת חולין (סו), ולפי"ז אי אפשר לתרץ קושית התוס' כן.

ולפי"ז מובן היטב דאזלי לשיטתייהו, דשמואל לשיטתו הוכיח דע"כ מצהב"ע אינו פסול מה"ת, דאל"כ קשה קושית התוס' למ"ל לכס, דאין לתרץ כמו שכתבנו דמיירי היכא שנתערב בלולבין אחרים, דהלא שמואל ס"ל מב"מ אינו בטל אע"כ דמצהב"ע לאו דאורייתא, אבל ריו"ח לשיטתו שפיר הוכיח דמצהב"ע פסול דאורייתא, ואי דקשה קושית התוס' למה לי לכס, שפיר י"ל כתירוצינו אם גזל לולב של חברו ונתערב, ואי דהוי מב"מ, הלא ריו"ח ס"ל מב"מ בטל עכ"ד.

ואיתא במסכת מנחות (דף כ"ב), תנן התם, דם (דקדשים) שנתערב במים אם יש מראית דם כשר (לזריקה), נתערב ביין (שהוא ארום) רואין אותו כאילו הוא מים (ואם היה מים והיה מראית הדם ניכר ביניהם כשר), נתערב בדם בהמה או בדם חיה (של חולין) רואין אותו (את של חולין) כאלו הוא מים, ר' יהודה אומר אין דם מבטל דם (וכשר), א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו, ולקח מדם הפר ומדם השעיר הדבר ידוע שדמו של פר מרובה מדמו של שעיר (אפילו הכי קרי ליה אכתי דם שעיר ואף על פי שנתערב בו דם הפר כדאיתא במסכת יומא (דף נ"ג): עירה דם הפר לתוך דם השעיר), רבנן סברי מכאן לעולין שאין מבטלין זה את זה (והני דמים דמתני' דבוחים לאו עולין נינהו ומבטלי אהדי), ורבי יהודה סבר מכאן למין במינו שאינו בטל עיי"ש, והיינו משום דס"ל שהיו מעורבין זה בזה כמ"ד במסכת יומא (דף נ"ד): דמעורבין לקרנות, דהרי למ"ד אין מעורבין לקרנות ליכא להוכיח דמין במינו אינו בטל שהרי דם השעיר לא נתערב כלל בדם הפר, ופלוגתייהו במסכת יומא (דף נ"ד): דר' יאשיה ס"ל שהיו מעורבין, ור' יונתן ס"ל דאין מעורבין לקרנות עיי"ש.

וכתב בספר מלא הרועים ערך כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד (אות ה'), דהך פלוגתא אי מערבין לקרנות תליא אי לחלק צריך קרא או לא, דר' יאשיה לשיטתו דס"ל לחלק צריך קרא, וכיון דכתיב ולקח מדם הפר ומדם השעיר וליכא קרא לחלק, א"כ שניהם כאחד במשמע ומערבין לקרנות, ור' יונתן לשיטתו דכל היכא דלא כתיב יחדיו כל אחד בפנ"ע במשמע, והכא נמי גבי נתינת הדם דלא כתיב יחדיו כל אחד בפנ"ע משמע ואין מערבין לקרנות עיי"ש.

ואיתא במפרשים הטעם שמשא לא נכנס לארץ ישראל, משום ששיבר הלוחות, עיין בלקט יוסף ערך משה (אות ל"ד) ובעיר דוד (דף ע"ד). אמנם הקשו על זה דהא מבואר במסכת שבת (דף פ"ד) הטעם דמשה שיבר הלוחות, שדרש ק"ו, ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה כאן וישראל מומרים על אחת כמה וכמה עיי"ש, ולפי"ז שפיר עבד משרע"ה בשבירת הלוחות, ואמאי נענש על זה שלא יכנס לארץ ישראל, אך כתבו התוס' (ד"ה ומה פסח) דאין זה ק"ו גמור דאם מומר אסור בפסח שהוא קרבן, מ"מ לא היה לו למנוע מליתן להם התורה ולהחזירם בתשובה עיי"ש, ולפי"ז חטא במה מליתן להם התורה ולהחזירם בתשובה עיי"ש, ולפי"ז לארץ ישראל.

ה' אלקים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי א-ל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתיך: אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנן: ואיתא במדרש להראות את עבדך אלו ד' מינים שבלולב, ובמגלה עמוקות (אופן ק"ד) כתב דתיבת החילות להראות את עבדך הם ר"ת של ד' מינים, הדס לולב אתרוג ערבה עיי"ש, וצ"ב מה ענין ד' מינים לענין תפלת משרע"ה שיכנס לארץ ישראל.

והנבס"ד, דאיתא במסכת סוכה (דף כ"ט): לולב הגזול פסול, בשלמא יו"ט ראשון דכתיב לכם משלכם, אלא ביו"ט שני אמאי לא (מהיכא תיתי למיפסליה), אמר ר' יוחנן משום רשב"י, משום דהו"ל מצוה הבאה בעבירה, שנאמר והבאתם את הגזול ואת הפסח וכו', ופליגא דר' יצחק, דאמר ר' יצחק בר נחמני אמר שמואל, לא שנו (דגזול פסול) אלא ביו"ט ראשון, אבל ביו"ט שני מתוך שיוצא בשאול (דהא ביו"ט שני לא כתיב לכם למעוטי) יוצא נמי בגזול וכו' עיי"ש.

ובספר מנוחת משה (סוגיא דמצהב"ע) כתב לבאר סברת פלוגת ר' יוחנן ושמואל אי מצהב"ע פסול מה"ת, בהקדם לתרץ קושית התוס' (דף ל) ד"ה משום, דלמ"ל קרא דאינו יוצא בגזול, תיפ"ל דאינו יוצא משום דהו"ל מצהב"ע עכ"ק.

ויש ליישב קושיתם, דאיתא במסכת ביצה (דף ל"ד): האשה ששאלה מחברתה תבלין ומים ומלח לעיסתה הרי הוא כרגלי שתיהן, (דהיינו שאין מוליכות אותם ביו"ט אלא למקום ששתיהן יכולות לילך), וקאמר עלה בגמ' (דף ל"ח), כי סליק ר' אבא אשכחיה לר' יוחנן וכו' ויתבי וקאמרי אמאי, וליבטל מלח ומים לגבי העיסה, ופריך ר' אבא הרי שנתערב לו קב חטין בעשרה קב חטין של חברו יאכל הלה וחדו וכו', א"ל מי קא מדמית איסורא לממונא, איסורא בטל ממונא לא בטל (במתניתין איכא איסור תחומין של בעלת מים ומלח גם חלק ממון שיש לה ולא קשה לי על חלק ממון שיתבטל אצל הרוב אלא האיסור תחומין יהיה בטל לגבי הרוב), ומשני הגמ' שמא תעשה עיסה בשותפות או תבלין לטעמא עבידי וטעמא לא בטיל או משום דהוי דבר שיש לו מתירין דלא בטיל, אמנם לולא הני טעמים הייתי אומר לשיטת ריו"ח דאם יש בדבר אחד ענין איסור וגם ממון של חברו, אף דחלק ממון אינו בטיל אבל צד האיסור שיש בו נתבטל עיי"ש, ומעתה לפי"ז אם גזל לולב של חברו ונתערב בשאר לולבין שלו שמצד דין תורה יבש ביבש בטיל ברוב, א"כ אם מצד מצהב"ע זה הוי חלק איסור שפיר נתבטל ולא הוי מצהב"ע, אבל מצד האיסור לכס שהוא ממון של חברו אינו בטיל וצריך קרא בכה"ג, ומתורץ קושית התוס'.

אך לכאורה קשה דאם הלולב נתערב בשאר לולבין הו"ל מין במינו ומב"מ אינו בטל, ולשיטת התוס' במסכת מנחות (דף כ"ב): ד"ה ורבי, אפילו יבש ביבש אינו בטל, רק ז"ה דהלא ריו"ח ס"ל במסכת ע"ז (דף ע"ג): דמב"מ בטל ועיין רש"י חולין (דף ק"ט), ולשיטתו שפיר ניחא תי' הנ"ל דאיצטרך קרא לפסול אפילו היכא דנתבטל ברוב, אבל שמואל ס"ל במסכת פסחים (דף כ"ט):

אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דמשרע"ה חטא במה ששיבר הלוחות, ולכן נענש שלא יכנס לא"י, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, א"כ שפיר עבד משרע"ה בשבירת הלוחות.

והבאנו מש"כ בספר פרדס יוסף (פ' שמיני) עה"פ בני אהרן הנותרים, מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטראווצא זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, דהא הטעם דמהני תשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכיון דקיי"ל אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, לכן גבי חטא דעבודה זרה שכביכול הרים יד כלפי מעלה בקדוש ונורא שמו יתברך, הו"ל כל"ת שבמקדש, ושוב אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה עכ"ד, והא דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש ילפינן במסכת זבחים (דף צ"ז:) מהא דאמרה התורה ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי נתיי עשה (דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי את ל"ת, אלא שמע מינה אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש.

ולכאורה ליכא להוכיח כלל מאיסור שבירת עצם, דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, דהתם טעמא אחרניא איכא דלא אמרינן עשה דוחה ל"ת, כיון דלא הוה בעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה, דהרי על הלאו עובר תיכף כששובר והעשה אינו מקיים עד שיאכל, וכקושית התוס' (סו) סוף ד"ה ואחד עצם.

ובמסכת יבמות (דף ה:) הקשו התוס' (ד"ה כולה), דלמ"ל הילפותא דעשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית, נילף משריפת קדשים, מדאיצטריך התם קרא לומר דלא דחי דכתיב והנותר ממנו עד בוקר בא הכתוב ליתן בוקר שני לשריפתו, וטעמא דאינו דוחה משום דיכול להמתין ולשורפו לאחר יו"ט, מכלל דבעלמא אמרינן עשה דוחה ל"ת, ותירצו דהתם איצטריך קרא משום דאפילו אוכל נפש שרי, ולמ"ד נדרים ונדבות אין קרבין ביו"ט לא איצטריך קרא אלא למ"ד קרבין עיי"ש, מבואר מדברי התוס' דלמ"ד אין קרבין ביו"ט שפיר מצינו למילף עשה דוחה ל"ת משריפת קדשים שאינו דוחה יו"ט, וכתבו לתרץ בזה קושית המהר"ם במסכת שבת (דף כ"ה:) דלב"ש דפוטרינן סדין בציצית דס"ל דלא דרשינן סמוכין דכלאים בציצית א"כ מנ"ל דאמרינן עשה דוחה ל"ת עכ"ק, ותירצו דב"ש לשיטתם דס"ל במסכת ביצה (דף י"ט) דנדרים ונדבות אין קרבין ביו"ט, ומעתה שפיר מצינן למילף עשה דוחה ל"ת משריפת קדשים עכ"ד.

ובספר בית האוצר (מערכת א' כלל רי"ד) כתב, דשריפת קדשים ביו"ט לא הוי בעידנא, דהרי במשהו הראשון שהוא מבעיר עובר תיכף על מלאכת הבערה, והמצוה דשריפת קדשים אינה מתקיימת רק בשעה שנשרף כזית, וכדאיתא בפסחים (דף מ"ט) עיי"ש, ועיין במנחת חינוך (מצוה קמ"ג אות ד) שכתב דמ"ע דשריפת קדשים הרי הוא ככל המצות דשיעורן בכזית עיי"ש, ועיין בשו"ת מהר"ם שיי"ק חאו"ח (סי' ר"ח), והאריכו בזה האחרונים, ועיין בספר ברוך טעם דין עשה דוחה ל"ת (ח"א פ"א) שכתב נמי כן, עפ"י דאיתא במסכת שבת (דף קל"ד) דבישרא אגומרי אית בה משום מכבה,

והיינו שתחלתו מכבה וסופו מבעיר, ולפי"ז בשריפת בשר קדשים לא הוי בעידנא עיי"ש, ולפי"ז אי ילפינן עשה דוחה ל"ת משריפת קדשים ובשריפת קדשים הלא לא הוה בעידנא, אז י"ל דאמרינן עשה דוחה ל"ת אף היכא דלא הוה בעידנא.

ואיתא ביבמות (ד) עשה דדחי לא תעשה גרידא מנלן, דכתיב לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך (והרשב"א סמוכין ושרינן כלאים בציצית אלמא אתי עשה דדחי לא תעשה) וכו', ואמר רב יוסף אפילו לר' יהודה דבעלמא לא דריש סמוכים הכא דריש כיון דמופנה הוא וכו', ואיכא אריכות בגמ' שם אמאי מופנה, ולבסוף (דף ה:) מסיק הגמ', לימא קרא לא תלבש שעטנז, צמר ופשתים יחדיו למה לי, שמע מינה לאפנויי, ואכתי מיבעיא ליה לתוכף שתי תכיפות חיבור תכיפה אחת אינו חיבור (שתחוב תכיפה אחת במחט וחייבר כלאים בגד צמר ובגד פשתים יחד אינו חיבור בפחות משתי תכיפות להכי כתיב יחדיו עד שיחברם יחד יפה), א"כ לכתוב רחמנא לא תלבש צמר ופשתים יחדיו, שעטנז למה לי שמע מינה לאפנויי, ואכתי מיבעיא ליה עד שיהא שוע טווי ונוו (מן התורה אינו חייד עד שיהיה הצמר והפשתן מתוקן יחד היטב במסקר), אלא כולה משעטנז נפקא, עיי"ש ברש"י ותוס', וברשב"א ביאר דברי הגמרא, דה"ק לעולם מיחדיו נפקא, וכי תימא יחדיו איצטריך לתוכף תכיפה אחת אינו חיבור, ע"ז מתרץ כולה משעטנז נפקא, מדקאמר שעטנז ולא כתיב שעטנזים אלמא שעושה הצמר והפשתים בגד אחד קאמר עיי"ש, וכ"ה ברמב"ן ובריטב"א.

ובס' בית יעקב (דרוש י' אות ג) הקשה, מהא דאיתא בסנהדרין (פ"ה:) עה"פ איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו, דלר' יאשיה בעינן קרא דחייב על אביו לחוד ועל אמו לחוד, דאל"ה י"ל דאינו חייב אלא אם קילל אביו ואמו יחד, ור' יונתן ס"ל דרק היכא דנאמר יחדיו משמע שניהם כאחד, אבל בלא"ה כל אחד בפני עצמו כמשמע עיי"ש, ולפי"ז קשה דלר' יונתן האי יחדיו לאו מיותר הוא, דאי לאו דכתיב צמר ופשתים יחדיו הוי ס"ד לאסור בגד שעטנז שוע טווי ונוו של צמר בלחוד, וכן בגד שוע טווי ונוו של פשתן בלחוד, ולא הוי מפרשינן ליה לאסור שעטנז של צמר ופשתים יחדיו, דהרי היכי דלא כתיב יחדיו כל אחד ואחד בפני עצמו משמע, ונמצא דהאי יחדיו אינו מיותר לאפנויי, ועכצ"ל דהילפותא דעשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית אתיא רק אליבא דר' יאשיה דס"ל לחלק צריך קרא, ולכן גם בלא יחדיו הוי משמע דהאיסור בצמר ופשתים כאחד, והו"ל קרא דיחדיו מופנה לדרוש סמוכים, משא"כ לר' יונתן דס"ל דבלאו יחדיו משמע כל אחד ואחד בפני עצמו לא הוי יחדיו מופנה, וליכא למילף דין עשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית, וע"כ דילפינן עשה דוחה ל"ת משריפת קדשים עיי"ש.

ומעתה יתבאר מה שמשא רמז בד' מינים שבלולב, דהנה משה התפלל שיכנס לארץ ישראל, אך נתירא דבשביל ששבר הלוחות יענש, ולכן רצה להצטדק דעשה כהוגן במה ששברם, דלא היה לו עצה להחזירם בתשובה, כיון דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, אך מנלן דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת גבי שבירת עצם משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, הלא י"ל דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת משום דלא הוה בעידנא.

וכתבו המפרשים [עיין בעיר דוד (אות רט"ו) ובתורת מהרי"ץ (פ' בראשית)] דלכן סחטה לו ענבים, משום דהיה צריך להיין לקיים מצות קידוש עיי"ש, ולפי"ז י"ל דאדם הראשון ס"ל דכיון דצריך לענבים של העץ הדעת כדי לקיים מצות קידוש על היין, בזה אינו עובר על ציווי ה', די"ל דעשה דקידוש על היין דוחה ל"ת.

אך לכאורה יש להעיר, דהנה בידי משה בראשית (פרשה י"ט-כ"ב) כתב שאדה"ר לא אכל מעה"ד רק חצי שיעור עיי"ש, ולפימש"כ בשו"ת שבות יעקב ח"ב (סי' י"ח) ובמל"מ הל' חמץ ומצה (פ"א ה"ח) דבמצות עשה בפחות מכשיעור לא מקיים אף קצת מצוה עיי"ש, א"כ אדה"ר אין לו אמתלא, דלכן עבר על מאמר ה' משום שרוצה לקיים מצות קידוש, דהא בחצי שיעור אין מקיימין אף קצת מצוה.

אמנם א"ש, לפימש"כ בספר תבואות השדה סוגיא דחצי שיעור (אות י"ט), דטעמא דמילתא דאף אי ס"ל דח"ש אסור מה"ת, עכ"ז אמרינן דבמצוה אינו מקיים בחצי שיעור אף קצת מצוה, עפ"ימש"כ המפרשים דפלוגת רבי יוחנן וריש לקיש בהך דחצי שיעור אסור מה"ת אזלי לשיטתייהו, דאיתא במסכת תולין (דף ק"ג:), אכל חצי שיעור והקיאו וחזרו ואכלו, דריו"ח ס"ל דחייב משום שנהנה גרונו מכזית, ור"ל ס"ל דפטור משום דאכילה במעיו בעינן ובמעיו הא ליכא כזית שלם עיי"ש.

ולפי"ז ריו"ח דס"ל דאם בלע ח"ש והקיאו וחזרו ובלעו חייב משום דנהנה גרונו בכזית, משו"ה ס"ל דח"ש אסור מה"ת משום דחזי לאיצטרופי, היינו דאותו ח"ש שאכל גם הוא ראוי להיות שיעור שלם היכא דהקיאו וחזרו ובלעו, והח"ש גופיה ראוי להצטרף ולהעשות שיעור שלם, ונמצא שהוא בעצמו איסור בעצם מבלי הצטרפות אחר עמו, והיינו דקאמר איסורא הוא דקאכיל, היינו שהוא בעצמו אסור משום דעל ידו לבד יוכל להתחייב מלקות, והוי שפיר חזי לאיצטרופי, אבל ר"ל ס"ל אכילה במעיו בעינן, דצריך שבמעיו ימצא כזית שלם, א"כ לא חזי הח"ש הזה להצטרף ע"י עצמו לשיעור שלם, כיון דס"ל דהקיאו וחזרו ובלעו פטור, משו"ה ס"ל דמותר מה"ת משום דלא חזי לאיצטרופי ע"י עצמו עכ"ד, עיין במגן האלף או"ח (סי' תס"ו סק"א), ובשו"ת תועפות ראם חאו"ח (סוף סי' ד'), ובשו"ת בית יצחק חיו"ד (ת"א סי' פ"ח אות ה'), ובספר מרחשת (ת"א סי' נ"ב אות ה'), ובספר עין פנים לתורה (אות י').

ולפי"ד הלבוש או"ח (סי' תע"ה בהג"ה) ובמחצית השקל שם (סי' ד'), דאף לריו"ח דס"ל דבאכילת איסור חייב בהנאת גרונו, אבל באכילת מצוה אינו מקיים רק בהנאת מעיים עיי"ש, ולפי"ז שפיר מובן סברת המל"מ הנ"ל, דאף דלענין איסור אמרינן ח"ש אסור מה"ת, היינו משום דחזי לאיצטרופי ע"י שיקיאו ויחזור ויאכלנו, וכ"ז תינח באיסורא דמחייב בהנאת גרונו, אבל במצוה דאינו מקיים רק בהנאת מעיים, א"כ לא שייך לומר דיקיאו ויחזור ויאכלנו, וליכא הסברא דחזי לאיצטרופי, ולכן במצוה אינו מקיים בחצי שיעור עכ"ד.

על זה אמר משרע"ה, אתה החלות להראות את עבדך הד' מינים שבלולב, דכתיב בהו ולקחתם לכם ודרשינן להוציא את הגזול, וקשה תיפ"ל משום מצהב"ע, ועכצ"ל דאיצטריך קרא היכא שנתערב באחרים, דאי משום מצהב"ע היה האיסור בטל, ולכן איצטריך לכם שיהא דייקא ממון שלו, וכיון דלגבי דין ממון לא מהני ביטול לא יצא, ולפי"ז עכצ"ל דמין במינו בטל, דלא ילפינן מדם הפר ומדם השעיר כיון דלא היו מעורבין, דלחלק לא צריך קרא.

ומעתה לא ילפינן עשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית, רק משריפת קדשים, ועשה דוחה ל"ת אף היכא דלא הוי בעידנא, ומעתה ע"כ לכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, וממילא דלא מהני תשובה על חטא דע"ז ושפיר עשיתי ששיברתי הלוחות, ולכן אעברה נא וגו' ודו"ק.

ב) עוי"ל, עפ"ימש"כ בספר כרם חמד (בפרשתן) לפרש מה שאמר משה ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר, דיש לבאר אומרו לאמר, וי"ל עפ"י"מ דאיתא במדרש רבה פרשת וילך (פרשה ט"ח), אמר משה, רבש"ע ל"ו כריתות הן שאם יעבור אדם על אחד מהן חייב מיתה, שמא עברתי על אחת מהן, למה אתה גזור עלי מיתה, א"ל בחטייא של אדה"ר אתה מת שהביא מיתה לעולם וכו' עיי"ש, ואיתא בספר שערי שמים (שער ט"ז) שהיה אמתלא לאדם הראשון על שאכל מעץ הדעת, דטעה וסבר שאין בו איסור, שאם יש בו איסור למה לא מתה חוה מיד כשאכלה טרם שנתנה לו עיי"ש, אלא דדבר זה א"ש רק אי נימא דחוה היתה מוזהרת על אכילת עץ הדעת, אבל אם היא לא היתה מוזהרת על כך נסתר תירוץ זה.

ובכלי יקר פרשת בראשית (פרשה ב-ט"ז) עה"פ ויצו ה' אלקים על האדם לאמר כתב, דמה שנאמר לאמור היינו שיאמר אדם אזהרה זו לאשתו עיי"ש, נמצא דחוה נמי היתה מוזהרת על עץ הדעת, וממילא שפיר היה תירוץ לאדם על אכילת עץ הדעת.

וזהו כוונת הכתוב, ואתחנן אל ה' שביקש משה ליכנס לארץ ישראל ולחיות לעולם כדאיתא בספר מגלה עמוקות (אופן ט'), וקשה דהלא היה בהכרח שימות בשביל חטא אדם הראשון, אלא דיש להמליץ עליו דטעה ממה שלא מתה חוה כשאכלה טרם שנתנה לו, אולם דילמא התם היינו טעמא לפי שהיא לא היתה מוזהרת לכן לא מתה, לזה אמר לאמור רצ"ל דהא ליתא, שהרי חוה היתה מוזהרת על עץ הדעת מדכתיב בפסוק ויצו ה' אלקים את האדם לאמור דהיינו שיאמר לחוה, וא"כ שפיר היה אמתלא לאדה"ר על שאכל, ועל כן אין לחשוב לו לחטא שבשכילה אמות, ולכן אעברה נא וגו' עכ"ד.

ולכאורה צ"ב האיך עבר אדה"ר יציר כפיו של הקב"ה על מאמר פי ה', אך י"ל דאיתא במדרש רבה (בראשית י"ט) ותיקח מפריו ותאכל, אמר ר' איבו סחטה ענבים ונתנה לו עיי"ש,

ולפי"ד שפיר מובן סברת הפנ"י דמה"ט אינה פטורה אלא ממצות הגוף דכיון דעליה גופא רמיא החיוב יש לחוש שתמנע מלעשות חובתה לבעלה, משא"כ במצוה דאפשר לקיים ע"י שליח, א"כ שפיר תוכל לעשות חובתיה בבית ולקיים המצוה ע"י שליח, עיין בעט סופר (כלל מ"ט פ"א), ועיין בספר יד שאל ויר"ד (סי' רס"א) שכתב כע"ז.

ובשו"ת בית יצחק חיו"ד (ח"א סי' צ"ד אות י') כתב, דבהכרח מש"כ הכלבו זהו רק ע"ד הדרוש, דהרי בכיבוד אב איתא במסכת קידושין (דף ל'), דהאשה פטורה מכבוד אביה משום דרשות אחרים עליה, ואמרינן עלה דאם נתגרשה חייבת בכבודו, והיינו דמה שפטורה מכיבוד הוא רק מפאת שעבודה לבעלה, ולכן כשסר שעבודה לבעלה חייבת בכיבוד, ולפי"ז אי אמרינן דמה שפטורה ממעשה"ג הוי רק משום דמשועבדת לבעלה, א"כ כמו"כ צ"ל דבנתגרשה או נתארמלה חייבות גם במעשה"ג, וזה דבר שלא שמענו מעולם, ועכ"ל דגם היכא דלא שייך טעם זה מ"מ נשים פטורות ממעשה"ג והיינו משום דלא דרשינן טעמא דקרא עכ"ד.

מבואר מזה דסברת הכלבו תליא אי דרשינן טעמא דקרא או לא, וכ"כ בשו"ת שם אריה או"ח (סי' ב'), ובספר חמדת ישראל קונטרס נר מצוה (חלק הלאוין אות א').

ובספר אור חדש עמ"ס קידושין (שם) כתב לתרץ קושית התוס', דהנה הב"י ביו"ד (סי' רס"ב) כתב, דאם מל בלילה אין צריך לחזור ולהטיף דם ברית עיי"ש, ולפי"ז מיושב קושית התוס' דכיון דבדיעבד יוצא גם בלילה לא מקרי מעשה"ג ולכן צריך קרא דאותו ולא אותה עכ"ד, וכתב בשו"ת נחלת יוסף או"ח (סי' כ"ח אות ה'), דזהו רק למ"ד דמצהב"ע הוא דרבנן אז י"ל דל"ה זמן גרמא כיון דבדיעבד קיים המצוה, וצריכין קרא דאותו למעוטי נשים ממצות מילה, משא"כ למ"ד דס"ל מצהב"ע דאורייתא ואז בעשה המצוה אף בדיעבד לא קיים המצוה מכח מצהב"ע שפיר חשוב עיי"ז זמן גרמא עכ"ד, ולפי"ז תירוצו של האו"ח א"ש רק אי ס"ל מצהב"ע דרבנן.

ואיתא במסכת סוכה (דף כ"ט:) דלולב הגזול פסול, והטעם איתא (דף מ"ג.) דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון וגו', משלכם להוציא את השאול ואת הגזול, והקשו בתוס' (דף ל') דלמ"ל קרא דאינו יוצא בגזול, תיפ"ל דאינו יוצא משום דהו"ל מצהב"ע עכ"ק, ותירצו התוס' (דף ט.) ד"ה מה חגיגה, דמצוה הבאה בעבירה לאו דאורייתא אלא מדרבנן עיי"ש, ועיין במהרש"א (דף ל') ד"ה תוס' ד"ה משום עיי"ש.

ובזה מבואר דברי המדרש, דמשה אמר להקב"ה אתה החלות להראות את עבדך וגו', זו ד' מינים שבלולב, דמוכח משם דמצהב"ע לאו דאורייתא, ולפי"ז יש לתרץ קושית התוס' כמש"כ בספר אור חדש, ומעתה י"ל דס"ל לא דרשינן טעמא דקרא, ולפי"ז חצי שיעור אסור מגזירת הכתוב, ומקיימין מצוה בחצי שיעור, ומעתה יש להמליץ דאדה"ר לא חטא, ולכן התעורר לבקש על נפשו ואמר אעברה נא וגו' ודו"ק.

אך כל זה הוא רק אי נימא דחצי שיעור אסור משום דחזי לאיצטרופי, אבל אי אמרינן דחצי שיעור אסור מן התורה מקרא דכל חלב, ואף היכא דלא חזי לאיצטרופי אמרינן דחצי שיעור אסור, לפי"ז יש לומר דאף במצוה אמרינן דמקיים קצת מצוה בחצי שיעור, דהא הטעם דהמשנה למלך דסבירא ליה דאף אי ס"ל דחצי שיעור אסור מה"ת מ"מ לא מקיים במצוה אף קצת מצוה, משום דכיון דבמצוה לכו"ע תלוי בהנאת מעיים א"כ לא שייך חזי לאיצטרופי דיאכלו ויקיאנו ויחזור ויאכלנו.

וכל זה ניחא אי נימא דחצי שיעור אסור מטעם דחזי לאיצטרופי שפיר אמרינן דבמצוה כיון דלא שייך חזי לאיצטרופי לא מקיים אף קצת מצוה, משא"כ אי נימא דחצי שיעור אסור מה"ת מטעם גזירת הכתוב, ואף באופן דלא שייך חזי לאיצטרופי אמרינן דחצי שיעור אסור, א"כ י"ל דגם במצוה מקיים קצת מצוה בחצי שיעור.

והריטב"א בחידושיו למסכת יומא (דף ע"ג.) כתב וז"ל, ואע"ג דריו"ח מכל חלב נפקא ליה, מפרשינן לדידיה טעמא דקרא עיי"ש, מבואר מזה דהא דאמרינן טעמא דחזי לאיצטרופי אף דרשינן מכל חלב, הוא משום דרשינן טעמא דקרא, ונפק"מ היכא דלא שייך חזי לאיצטרופי אז אמרינן דחצי שיעור מותר, ועיין בגנת וורדים (כלל כ"ז) ד"ה עוד וכו' דכתב דהטעם דחזי לאיצטרופי הוא משום דרשינן טעמא דקרא עיי"ש.

ואיתא במסכת קידושין (דף כ"ט.), דנשים פטורות ממצות עשה דמילה, דכתיב וימל אברהם את יצחק בנו כאשר צוה אותו אלקים ודרשינן אותו ולא אותה, והקשו התוספות, דלמה לי קרא דנשים פטורות, תיפוק ליה דהוה מצות עשה שהזמן גרמא שנימול בשמיני ללידתו ונשים פטורות, עכ"ק.

ובספר פני יהושע כתב לתרץ, די"ל דלא שייך הך כללא דנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא אלא במצות הגוף דאי אפשר לקיים על ידי שליח, כגון כל הנך דקחשיב התם לולב שופר סוכה ותפילין, משא"כ במצות האב על הבן דאפשר לקיים גם על ידי שליח, נשים חייבות, אף דהוה מצות עשה שהזמן גרמא, וכיון דמצות מילה אפשר לקיים על ידי שליח, א"כ י"ל דגם נשים חייבות אף דהוה מצות עשה שהזמן גרמא, ולכן איצטריך הקרא דאותו ולא אותה דנשים פטורות ממ"ע דמילה.

וכתבו האחרונים בהסבר דבריו, על פי מה שכתב הכלבו הטעם דפטרה תורה לנשים ממצות עשה שהזמן גרמא, מפני שהאשה משועבדת לבעלה, והאשה היא לעזר לאיש, והוא ימשול בה להנהיגה ולהדריכה בדרכיו ולעשות כל מעשיה על פיו, והיותה על הדרך הזה היא סבה גם כן שהיא פטורה מכל זה, כי אלו היתה טרודה לעשות המצוה בזמנה, היה הבעל בלא עזר בימים הם, והיתה הקטטה נופלת בהם, ותסור הממשלה המכוונת לתועלתו ולתועלתה עכ"ד.

הראשונים דאין מבטלין איסור לכתחילה הוא מה"ת, א"כ לא יתכן לתרץ כדברי הפנים יפות, שהרי גם במלחמת סיחון לא הותר להם לבטל הבליעת איסור.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ח), ואמר ר' יהושע בן לוי, בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפניו, חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים וכו' עיי"ש, והמפ' כתבו (עיי' ראש דוד בשלח, שמע יעקב במדבר) דטענת המלאכים היתה שהם צריכים לקבל התורה מכח דינא דבר מיצרא עיי"ש.

ובספר מאמר מודכי (פ' תשא) כתב דלכן ניתנה התורה ע"י משרע"ה, משום דמלאה"ש היו טוענין דינא דבר מצרא, ולכן ניתן התורה ע"י משה שהוא נקרא ג"כ מלאך, שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים עיי"ש.

אך לפי"מ דאיתא במסכת שבת (ס"ט), דמשה השיב להם כתיב בתורה אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כלום למצרים ירדתם וכו' עיי"ש, הרי לן דבני ישראל זכו להתורה ולא המלאכים, מחמת שהמלאכים לא היו במצרים.

ולכאורה צ"ב דהנה המפ' הקשו דהיאך יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, דהגזירה היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה והם לא היו במצרים כ"א רד"ו שנים, ותירצו דהמלאכים השלימו, ובספר בגדי אהרן פ' מסעי (דף ק"ד מדהפ"ט) כתב בשם הזוה"ק, ביום ההוא יצאו צבאות ה' שהמלאכים השלימו הזמן עיי"ש, וכיון דהמלאכים היו במצרים שוב נופל טענת משה כלום למצרים ירדתם, דהא לפי"ז היו במצרים והדרא טענת המלאכים דהתורה שייכת להם.

אך איתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (ס"ט) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש, ולפי"ז י"ל דהמלאכים לא היו במצרים.

אך איתא בשבת (י"ג) אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, וכתבו התוס' (ד"ה ה"ג), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא שבביל חטא דמכירת יוסף, וא"כ לא היה יכול להשלים הזמן דר' מאות שנה, וכתבו המפ' דתליא בהא, דאי נימא דמכירת יוסף נחשב לחטא, אז קושי השעבוד בא לכפר על חטא דמכירת יוסף ולא השלים הזמן, משא"כ אי נימא דמכירת יוסף לא הוי חטא, אז שפיר י"ל דקושי השעבוד השלים הזמן.

ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמור: ה' אלקים אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה, אשר מי א-ל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתיך: אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן הנה הטוב הזה והלבנון: ובספר פני דוד מהחיד"א הביא מספר שתי ידות וז"ל, את גדלך אמרו רז"ל זו מתן תורה עכ"ל, וצ"ב.

והנבס"ד, דהנה רשיז"ל עה"פ בעת ההוא כתב וז"ל, לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג, דמיתי, שמא הותר הנדר עכ"ל, והקשו המפ', למה דימה משה דמחמת כבישת סיחון ועוג הותר הנדר, וכתב בספר חות יאיר (מבעל האר"ח) לפרש, עפ"י"מ שהקשה הרמב"ן (פ' מטות), דלמה צוה הקב"ה להגעיל כליהם במלחמת מדין, ואמאי לא צוה דין הגעלה מקודם גבי מלחמת סיחון ועוג, ותירץ הרמב"ן, משום דסיחון ועוג היה להם דין ארץ ישראל, והוא כמלחמת מצוה על שבעה עממין שהותרה להם אפילו כתלי דחזירי כדאיתא במסכת חולין (דף י"ג), משו"ה לא הוצרכו להגעיל במלחמת סיחון ועוג מאחר דשם הותר להם לאכול אפילו דבר איסור בעין ממש, וזה כוונת רשיז"ל, ואתחנן אל ה' בעת ההיא, לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג, וקשה דלמה ל"ה הצווי כאן להגעיל כליהם כמו במלחמת מדין, וע"כ כמש"כ הרמב"ן ז"ל דסיחון ועוג היה להם דין א"י, א"כ כבר הותר הנדר אחרי שכבר נכנס לארץ סיחון ועוג שיש לה ג"כ דין א"י, ולכן אעברה נא לא"י ממש עכ"ד.

אולם לפימש"כ בספר פנים יפות (פרשת מטות) ד"ה זאת חוקת, ליישב קושית הרמב"ן הנ"ל דמדוע לא נצטוו ישראל על גיעולי עכו"ם במלחמת סיחון ועוג כי אם עתה במלחמת מדין, לפי דעת רוב הפוסקים בשו"ע יור"ד (סי' צ"ט בש"ך סק"ז) דהא דאסור לבטל איסור לכתחלה אינו אלא מדרבנן, א"כ י"ל לפי"מ דאיתא במסכת חולין (דף צ"ג), אמרו רבנן בקפילא ואמרו רבנן בששים, מין בשאינו מינו דהיתרא (שהאדם יכול להבחין טעמו ושניהם של היתר שיכול בן ברית לטעמו כגון תרומה וחולין), בטעמא (ישעמינו כהן אם אין תרומה נותנת טעם בחולין יאכל התבשיל אף לזרים), דאיסורא (כגון בשר בחלב שאין בן ברית יכול לטעמו) בקפילא, ומין במינו (בין דהיתרא ובין דאיסורא) דליכא למיקם אטעמא (דליכא להבחין טעמו), אי נמי מין בשאינו מינו דאיסורא ליכא קפילא (עובר כוכבים דליטעמיה) בששים עיי"ש.

א"כ י"ל דהכא לא היה צריך הגעלה, משום מין במינו הא קיי"ל מין במינו ברובא בטל, ומשום מין בשאינו מינו יכולין ליתן לטעום לקפילא, ואפילו אם יאמר קפילא שיש בו טעמא דאיסורא, יכולין להוסיף עליו עד שיאמר קפילא דלית ביה טעמא דאיסורא, וכל זה בשעה ששאלו, אבל אח"כ כתוב בפרשת דברים (ב"ל"ד) ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף וגו', ולא היה בשעת מלחמת מדין להטעים לקפילא וע"כ צריך ששים, וכיון דקיי"ל בטור או"ח (סי' תמ"ז בב"ס), דאין במה שבתוך הכלי ששים נגד גוף הכלי והוצרך להזהירם על הגעלה עכ"ד הפנים יפות.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל דמן התורה מותר לבטל איסור לכתחילה, ורק מדרבנן אין מבטלין איסור לכתחילה, אבל לשיטת

אך י"ל, דכתיב בפרשת מטות (פרשה ל"א-י"ב), ויבאו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל עדת בני ישראל את השבי ואת המלקוח ואת השלל אל המחנה וגו', ויש לדמות דין זה להא דאיתא במסכת פסחים (דף י'), שני שבילין אחד טמא (קבר מוטל לו לרחבו וממלא את כולו ואין עובר בו שלא יאהיל), ואחד טהור, והלך באחד מהן ועשה טהרות (נגע בטהרות אח"כ), ובא חבירו והלך בשני (יודעין הן שבשביל שהלך זה לא הלך זה דהשתא ודאי אחד מהן טמא), ועשה טהרות, ר' יהודה אומר, אם נשאלו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו (כל אחד נשאל לחכם ספקו בפני עצמו), טהורין (דאין בית דין יכול לטמאו כדקיי"ל בספק טומאה ברה"ר ספקו טהור), שניהם בבת אחת (דבאו בבת אחת לשאלו), טמאין (הואיל ובהוראה אחת יש לנו לומר טמאין או טהורין אי אפשר לנו לומר להם טהורים אחת שהרי האחד ודאי טמא) עיי"ש.

וכזה מצינו גם גבי אשם תלוי, לדעת הרמב"ם דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, צריך לומר דהא דחייבה תורה באשם תלוי הוא בחתיכה אחת משני חתיכות דאיקבע איסורא, ולפי"ו מיושב לנכון, דכיון דהביאו את כל השלל אל המחנה, והיו כל הכלים ביחד, וכיון שהזהירו להם בבת אחת צריכין כל הכלים הגעלה, אבל במלחמת סיחון ועוג דכתיב מלבד הבהמות אשר בזונו ושלל הערים אשר לכדנו, דכל אחד בזו לעצמו ולא הביאם ביחד, היה כל כלי ביד הבוזה אותו וסתם כלים אינם בני יומן ולכן לא הזהיר אותם עכ"ד.

וידוע פלוגתת הראשונים אי ספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא או לקולא, דהרמב"ם ס"ל דאולינן לקולא, והרשב"א ס"ל דאולינן לחומרא, וכתב הרשב"א בתורת הבית (בית ד' שער א') דהרמב"ם דס"ל דספק מה"ת מותר, יליף לה מדאיתא בקידושין (ע"ג), דספק ממזר מותר וגלי שם קרא דספק מותר בכ"מ, והקשה הפר"ח (יור"ד סי' ק"י בכללי ס"ס כלל א'), דהרי שם אמרינן דאיכא תרי קראי חד להתיר ממזר בשתוקי וחד למשרי שתוקי בישראל, ובשלמא לשיטת הרשב"א דס"ל דבכה"ת ספיקא לחומרא ורק בממזר גילתה התורה להתיר, שפיר צריכין תרי קראי להתיר בכל גווני, אבל להרמב"ם דמכאן ילפינן דספיקא לקולא לכה"ת, א"כ הא הוי שני כתובים דקיי"ל דאין מלמדין עיי"ש, הרי דמאן דס"ל דספק מותר מה"ת ע"כ דס"ל דב' כתובים הבאין כאחד מלמדין, ומאן דס"ל דספק אסור מה"ת ע"כ דס"ל דב' כתובים להתיר בממזר בכל גווני, ומזה נדע דבשאר דוכתי בספיקא אולינן לחומרא, וכ"כ הפנים יפות פ' שופטים (עה"פ כי ממנו תאכל).

ואיתא במד"ר שמות (פ' כ"ח-א), באותה שעה, בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה, עשה בו הקב"ה קלסטירין של פניו של משה דומה לאברהם, אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישין הימנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו וכו' עיי"ש, ובדעת זקנים לבעלי התוספות (פרשת וירא) הביא ממדרש, כשרצה הקב"ה ליתן התורה לישראל, אמרו המלאכים תנה הודך על השמים, אמר להם כתיב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו, ואתם כשירדתם למטה אכלתם בשר בחלב, שנאמר ויקח חמאה וחלב וכן הבקר אשר עשה, מיד הודו להקב"ה, והיינו דכתיב כי על פי הדברים האלה כרתי עמך ברית וגו', ולעיל מיניה כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו עיי"ש, מבואר מזה דלכן לא יתכן ליתן התורה להמלאכים משום שאכלו בשר בחלב.

ובספר פרדס יוסף (פרשת וישב) כתב בענין מחלוקת יוסף והשבטים, שיוסף הביא עליהם דיבתם רעה שאוכלים אבר מן החי, דאין הכוונה שהיו אוכלים ממש אבמה"ח בעין ח"ו, אלא שהיו מבטלים מתחלה את האבר מן החי ברוב היתר, ולאחר שנתבטל ברוב ונפקע איסורו ליעשות כהיתר היו אוכלים אותו, ויוסף טען כנגדם דלאו שפיר עבדי כיון דקיי"ל אין מבטלין איסור לכתחלה, ואין רשאים לעשות כן, ופלוגתתם היתה, דיוסף ס"ל כשיטת הראב"ד (תמים דעים סי' רל"ט) דמה"ת אין מבטלין איסור לכתחלה ונמצא דעברי איסור דאורייתא, אמנם השבטים ס"ל כשיטת רש"י במסכת חולין (דף ע"ג:) ד"ה חידוש, דדין דאין מבטלין איסור לכתחלה אינו אלא מדרבנן, ואמילי דרבנן לא היו האבות מקפידין, וכמש"כ הרדב"ז (ח"ב סי' תרצ"ו) וכ"כ בשו"ת הרמ"א (סי' י'), דאף דאיתא במסכת יומא (דף כ"ח:) דקיים אע"ה אפילו דברי סופרים, היינו אברהם לבדו אבל זרעו אחריו לא היו זהירין במילי דרבנן, וע"כ התירו השבטים לעצמם לבטל האבמה"ח לכתחלה ברוב, כיון דמה"ת שרי לכתחלה לבטל ברוב עכ"ד.

ובזה יבואר המדרש ואתחנן אל ה' בעת ההיא, לאחר שכבשתו ארץ סיחון ועוג, ול"ה הצווי כאן להגעיל כליהם כמו במלחמת מדין, והטעם הוא כמש"כ הרמב"ן ז"ל דסיחון ועוג היה להם דין א"י, א"כ כבר הותר הנדר אחרי שכבר נכנסתי לארץ סיחון ועוג שיש לה ג"כ דין א"י, ולכן אעברה נא לא"י ממש, אך לכאורה מנ"ל למשה דלכן לא צוה הקב"ה להגעיל הכלים אחר מלחמת סיחון ועוג, משום דסיחון ועוג היה להם דין א"י, הלא י"ל דלכן לא נצטוו אחר מלחמת סיחון ועוג להגעיל כליהם כמש"כ הפני"פ, דהוה מצי להטעימו לקפילא ואם יאמר שיש בה טעם יוכלו להוסיף מן ההיתר.

ולכן אמר משה, אתה החלות להראות את גדלך זה מתן תורה, דהיינו דלכן ניתנה התורה על ידי, כדי שלא יהיה להמלאכים טענת בר מיצרא, ולכאורה הרי בלא"ה אין להם טענה כיון דכתיב אשר הוצאתיך מארץ מצרים והם לא היו במצרים, ועכצ"ל דהיו במצרים כיון דהם השלימו הזמן, דאי"ל דקושי השעבוד השלים הזמן, דזה בא על חטא דמכירת יוסף, ומינה דהצדק הוא עם יוסף דאין מבטלין איסור לכתחילה מה"ת, ומעתה אין לתרץ כמש"כ הפנים יפות הנ"ל, ועכצ"ל דלכן לא צוה הקב"ה להגעיל כליהם אחר מלחמת סיחון ועוג רק אחר מלחמת מדין, משום דסיחון ועוג נחשב כארץ ישראל, ולכן אמר משה להקב"ה אעברה נא ואראה את הארץ וגו' ודו"ק.

ב) עוי"ל, עפימש"כ בספר פנים יפות (ס), ליישב קושיית המרב"ן דלמה לא צוה הקב"ה להגעיל את כליהם אחר מלחמת סיחון ועוג, דלכאורה קשה דלמה הוצרכו להגעיל הכלים, והרי ודאי היו כמה כלים שלא נתבשלו בהם מעולם, וכש"כ שהיו כמה כלים שלא נשתמשו בהם באותו יום ולא נאסרו, ולפי דעת הרמב"ם בה' טומאת מת (פ"ט הי"ב) דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, א"כ לא הוצרכו להגעלה, וגם דקיי"ל דסתם כלים אינם בני יומם ולא היה צריך הגעלה כלל.

ואיתא בחולין (ק"יג.) מתני', בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה אסור לבשל ואסור בהנאה, ובגמ', מנא הני מילי (דכל בהמה במשמע), א"ר אלעזר, אמר קרא וישלח יהודה את גדי העזים, כאן הוה גדי העזים (כאן פירש לך הכתוב שגדי זה מעזים היו), הא כל מקום שנאמר גדי סתם אפילו פרה ורחל נמי במשמע, ופרין ולילף מיניה (גזירה שוה מיניה מה גדי האמור כאן עזים אף גדי האמור בבשר וחלב עזים הוא), ומשני כתיב קרא אחרינא ואת עורות גדיי העזים, כאן גדיי העזים הא כל מקום שנאמר גדי סתם אפילו פרה ורחל במשמע, ולילף מיניה, הווי להו שני כתובים הבאים כאחד, וכל שני כתובים הבאים כאחד אין מלמדין. וכתב בספר בשרתי צדק (דף כ"ה:), דלפי"ז להמ"ד דס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין לא היה באיסור בשר בחלב רק גדי ולא פרה ורחל, ולא היו יכולין לדחות המלאכים מהתורה מחמת שאכלו בשר בחלב, שהרי הם אכלו בקר בחלב, ולפי שיטה זו אין האיסור חל כ"א בגדי בחלב, וכ"כ בספר תפארת צבי פ' ואתחנן (דף ע"ז:).

ובזה יבואר המדרש ואתחנן אל ה' בעת ההיא, לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג, ול"ה הצווי כאן להגעיל כלים כמו במלחמת מדין, והטעם הוא כמש"כ הרמב"ם ז"ל דסיחון ועוג ה' להם דין א"י, א"כ כבר הותר הנדר אחרי שכבר נכנס לארץ סיחון ועוג שיש לה ג"כ דין א"י, ולכן אעברה נא לא"י ממש, אך לכא' מנ"ל למשה דלכן לא צוה הקב"ה להגעיל הכלים אחר מלחמת סיחון ועוג, משום דסיחון ועוג היה להם דין א"י, הלא י"ל דלכן לא נצטוו אחר מלחמת סיחון ועוג להגעיל כלים כמש"כ הפני"פ, דכיון דהביאו את כל השלל אל המחנה, והיו כל הכלים ביחד, וכיון שהזהירו להם בבת אחת צריכין כל הכלים הגעלה, אבל במלחמת סיחון ועוג דכתיב מלבד הבהמות אשר בזונו ושלל הערים אשר לכדנו, דכל אחד בזו לעצמו ולא הביאם ביחד, ה' כל כלי ביד הבוזז אותו וסתם כלים אינם בני יומן ולכן לא נצטוו אז להגעיל כלים, וליכא ראייה דסיחון ועוג היה להם דין א"י. ע"ז אמר את גדלך זו מתן תורה, דהיינו דהתורה ניתנה לבני ישראל ולא להמלאכים, אף שהיה להמלאכים טענת בר מיצרא, מפני שאכלו בשר בחלב, ומינה דס"ל שני כתובים הבכ"א אין מלמדין, וספיקא דאורייתא לחומרא, ולא שייך לומר כמש"כ הפנים יפות דלכן לא צוה הקב"ה על הגעלת כלים במלחמת סיחון ועוג, משום דספיקא דאורייתא לקולא, וע"כ הטעם הוא משום דסיחון ועוג נחשב לארץ ישראל, ולכן אמר משרע"ה אעברה נא ודו"ק.

אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן
ההר הטוב הזה והלבנון: ואיתא במד"ר דברים (כ"ה), אמר ר' לוי, אמר לפניו רבש"ע עצמותיו של יוסף נכנסו לארץ ואני איני נכנס לארץ וכו', ובכסף נבחר (מקץ דף ג. מדפח"ס) ד"ה ובהצעה זו הקשה, למה דייק עצמות יוסף נכנסים לארץ, ישתומם למה גופו אינו נכנס לארץ, דמשמע דאם היה גופו נכנס לארץ לא היתה לו תמיה שהוא אינו נכנס, ולכאורה אדרבה אם היה נכנס לארץ בגופו טפי הוה ליה לתמוה אם היה נכנס בגוף שלם והוא לא נכנס, אלא צריך לומר אם יוסף היה נכנס בשלם עם גופו לא היה קשה ליה מדוע אינו נכנס, אבל כהיום שלא נכנסו אלא עצמותיו יחד לבו מדוע לא יכנסו, ואם כן צריך להבין למה עכ"ק.

והנבס"ד, עפימ"ש"כ בווי העמודים (מובא בנפתלי שבע רצון פ' ויחי, דרש משה פ' בשלח, ביו"ק יצחק פ' ויחי) דלכן נקבר גופו של יעקב בארץ ישראל ויוסף רק

עצמותיו בלבד, משום דאמרו חז"ל בנדה (ל"א:), ג' שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו, אביו מזרע הלוהבן שממנו עצמות וגידין וכו', אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר וכו', והקב"ה נותן בו רוח ונשמה עיי"ש, ומאחר שיצחק ורבקה שניהם קבורים בא"י, על כן נקבר יעקב בא"י, משום ששם נקבר בין החלק שיש לו מאביו שהוא עצמות וגידין, ובין החלק שיש לו מאמו שהוא עור ובשר, אבל יוסף שרק יעקב נקבר בא"י, על כן החלק ההוא שהיה לו מיעקב דהיינו עצמות וגידין נקבר ג"כ בא"י, אבל אמו רחל שנקברה בחו"ל, ע"כ החלק ההוא שיש לו מאמו דהיינו עור ובשר לא נקבר בא"י.

ועפי"ז כתב בספר נפתלי שבע רצון פ' ויחי (דף כ"ה:), דבזה יובן למה לא צוה יוסף לבניו שישאווהו מיד לא"י כמו יעקב, דיוסף אי אפשר היה לו שישאווהו מיד לארץ ישראל, מאחר שאמו רחל נקברה בחו"ל לכן הוצרך ג"כ גופו להקבר בחו"ל, רק החלק שהיה לו מצד אביו היה אפשר להקבר בארץ ישראל, ולכן נכנסו רק עצמותיו שהם חלק מהאב, וע"כ הוצרך להשאיר במצרים עד שיתעכל הבשר שהוא חלק האם, וישארו רק הגידין והעצמות שהן חלק האב, ולכן לא ביקש מהם שישאווהו מיד לארץ ישראל אלא רק והעליתם את עצמותי עיי"ש.

ואיתא במדרש נחומא (פרשת וישלח סי' ח') ובמדרש רבה ויקרא (פרשה ל"ז-א), רבנן אמרי כל מי שנודר ומשהה נדרו קובר את אשתו, הה"ד ואני בבואי מפרדן מתה עלי רחל עיי"ש, וכן איתא בזוה"ק וישלח (דף קע"ד:) בגין דיעקב איחר נדרו איתקף דינא ובעיא דינא בשעתיה דסכנה דהוית רחל בה וכו', ואיתענש יעקב דכתיב אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתך עיי"ש, הרי דרחל מתה בדרך משום שיעקב איחר נדרו. אמנם העירו ממה דאיתא במסכת ר"ה (דף ע"ג:) בעי ר' זירא אשה מה היא בכל תאחר, מי אמרינן הא לא מיחייבא בראיה דכתיב כל זכורך וכיון דלא מיחייבא למיסק לא שייך בה זמן רגלים לבל תאחר, וכתבו שם התוס' (ד"ה הא) דה"ה זקן וחולה ומי שאין לו קרקע וכל הפטורים מן הראיה עיי"ש, וכיון דיעקב לא היה לו אז קרקע היה פטור מראיה ואינו עובר בכל תאחר עכ"ד, ולפי"ז אין לומר דלכן מתה רחל בדרך, משום שיעקב איחר נדרו, אך אי ס"ל דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, א"כ היה לו קרקע, וכיון שאיחר נדרו נענש שרחל מתה בדרך.

ובספר נחלת עזריאל (בפרשתן ובפרשת מטות) כתב, דאיתא במדרש יען לא האמתם בי, היה לך ללמוד קל וחומר מישמעאל, בשביל אברהם אביו יחידי העליתי לו באר, ישראל דיש להם זכות ג' אבות על אחת כמה וכמה ע"כ המדרש, אך כל זה ניחא אם אין לישמעאל זכות עצמו אלא זכות אברהם, ולפי"ז שפיר איכא למילף קל וחומר מישמעאל ולכן היה בידו חטא על שלא למד קל וחומר, משא"כ לפי דברי המדרש דהקב"ה דן את ישמעאל באשר הוא שם, דהמלאכים קטרגו מי שעתיד להמית את בניך בצמא אתה מעלה לו את הבאר, אמר להם הקב"ה עכשיו מה הוא צדיק או רשע, אמרו לו צדיק, אמר להם באשר הוא שם, וא"כ אין למשה שום חטא במי מריבה, דשאני ישמעאל דהיה לו זכות עצמו, אבל ישראל אין להם זכות עצמן באותו שעה. וכן איתא בירושלמי מסכת ראש השנה (פ"א הלכה ג'), ר' חנניה חבריהון דרבנן בעי ואין הקב"ה רואה את הנולד, ולא שמיע דאמר ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי, אין הקב"ה דן את האדם אלא בשעה שהוא עומד בה, מ"ט אל תיראי כי שמע אלקים אל קול הנער באשר הוא שם עיי"ש, ופירושו, דודאי הא לא בעי ר'

ויתא ראשי עם דעל כן שם במדבר חלקת מחוקק ספון כדי שיתא ראשי עם עיי"ש, הרי מהאי טעמא לא נכנס משה לארץ ישראל כדי שיחזיר את מתי מדבר לעת"ל כשיעמדו לתחיה, ואי היה נכנס לארץ ישראל אזי מתי מדבר לא יעמדו לתחיית המתים.

ואיתא במסכת סנהדרין (דף ק"ג:), תנו רבנן, דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא, שנאמר במדבר הזה יתמו ושם ימותו, יתמו בעולם הזה ושם ימותו בעולם הבא, ואומר אשר נשבעתי באפי אם יבואו אל מנוחתי דברי ר"ע, ר' אליעזר אומר באין הן לעולם הבא שנאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח (והיינו דור המדבר שכרתו ברית

של מקום עלי זבחים ושלמים דכתיב ויזבחו זבחים שלמים וכתוב ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם), ומה אני מקיים אשר נשבעתי באפי, באפי נשבעתי וחזרוני בי (והיינו אשר נשבעתי באפי מפני כעסי נשבעתי ומתחרט אני) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דלהמ"ד דס"ל דמתי מדבר אין להם חלק לעולם הבא ואינם קמים לתחיית המתים שפיר י"ל דלכן לא נכנס משה לא"י כדי להביאם עמו, אבל להמ"ד דס"ל דיש להם חלק לעולם הבא וקמים לתחיים המתים אין צורך למשה להיקבר בחו"ל כדי להביאם עמו. ובספר שתי ידות פ' מטות (דף ק"ז. מדרה"ס) כתב, דמחלקותם אי מתי מדבר יש להם חלק לעולם הבא או לא תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דמאן דאמר דאין להם חלק לעולם הבא משום דכתיב יתמו ושם ימותו דיתמו קאי בעוה"ז ושם ימותו קאי אעוה"ב ס"ל דלא דברה תורה כלשון בני אדם ולכן דרש יתמו ושם ימותו, ולמ"ד דס"ל דיש להם חלק לעולם הבא ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ויתמו ושם ימותו קאי אעוה"ז עיי"ש.

ואיתא במסכת יומא (דף פ"ג:), אמר ר' לוי, גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלקיך, ר' יוחנן אמר עד ולא עד בכלל וכו' עיי"ש, ובספר תוספת יום הכיפורים הביא מספר תאוה לעינים שכתב, דפליגי אי מהני תשובה לע"ז, דר' לוי ס"ל דגדולה תשובה שיש בה כח לכפר אף שכפר בעיקר ועבד עבודה זרה שזהו עד כסא הכבוד, דגם לחטא דע"ז מהני תשובה, ור' יוחנן ס"ל דעל כל דבר תשובה מכפרת חוץ מעובד עבודה זרה וכופר בעיקר וזהו ולא עד בכלל, דלחטא דע"ז לא מהני תשובה.

וכתב בדרשות חוות יאיר לבעל האור חדש, דדבר זה דעד ועד בכלל או עד ולא עד בכלל, תליא בפלוגתא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם או לא דברה, לפי"מ דאיתא בחו"מ (סי' מ"ג סעיף כ"ז) ראובן הוציא שטר חוב על שמעון שזמנו ה' בניסן, ושמעון הוציא שובר שנכתב בחמשה בניסן כתוב בו שמחל ראובן לשמעון כל תביעות שהיו עליו עד אותו היום, ראובן גובה שטרו, דבלשון בני אדם משמע עד ולא עד בכלל עיי"ש, ומעתה אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם אזי עד ולא עד בכלל, אבל אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם אז אמרינן עד ועד בכלל עכ"ד, וכ"כ בספר עזרא (דרוש' לתשובה).

ובזה מבואר דהקב"ה אמר למשה, אם אתה אומר אעברה נא, משום דס"ל דדור המדבר יש להם חלק לעולם הבא, ולפי"ז ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, א"כ אין כאן סלח נא, דכיון דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם א"כ עד ולא עד בכלל ולא מהני תשובה על חטא דע"ז, ואם סלח נא אתה מבקש, דס"ל עד ועד בכלל ומהני תשובה על חטא דע"ז, א"כ ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ומעתה אין כאן טענת אעברה נא ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

חנניה דלמה לא דיין את האדם ע"ש סופו, ולא יהיו רשעים בעולם, וגם הא לא בעי ר' סימון לאשמעינן, אלא שאלתו היה ואין הקב"ה רואה את הנולד וכיון דיודע שיחטא למה עושה לו נס ועכ"פ יניח אותו עפ"י הטבע, ולדעתי זה היה קטרוג המלאכים על ישמעאל דלמה יעשה לו נס, והקב"ה השיב להם כר' סימון דאין דן את האדם אלא בשעתו, ר"ל דאפילו לגזור דין על העתיד אינו גוזר ויתקיים בשעתו, וגם אינו מעכב מלעשות לו נס ויליף מישמעאל דנעשה לו נס אעפ"י שהקב"ה ידע שיהיה רשע אח"כ. ודבר זה תלוי בפירוש ונתתי אותם לכם מורשה, דאיתא בבבא בתרא (דף ק"ט:), יודע היה משה שבנות צלפחד יורשת הן, אלא שלא היה יודע אם נוטלת חלק בכורה אם לאו, דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה אני ה', ומסתפקא ליה אי מורשה הוא ירושה לכם מאבותיכם וארץ ישראל מוחזקת הוא לישראל, או פירוש מורשה מורישין ואינן יורשין, וכתב הרשב"ם אעפ"י שעדיין לא חטאו המרגלים, מ"מ כתבה התורה על שם העתיד עיי"ש, וא"כ אי אמרינן דארץ ישראל מוחזקת הו"א, כי מורשה הוא פירושו ירושה לכם מאבותיכם, ולא מורישין ואינן יורשין, כי אין הקב"ה גוזר על העתיד, צ"ל פירוש באשר הוא שם דאין דן את האדם על שם סופו, ולפי"ז לא היה למשה ללמוד קל וחומר מישמעאל בסלע כנ"ל, ואם פירוש מורשה מורישין ואינן יורשין, ואעפ"י שעדיין לא חטאו המרגלים מ"מ הקב"ה גוזר גזירה על העתיד, תו אי אפשר לומר באשר הוא שם דניצל ישמעאל משום דאין דן אותו על שם סופו, דהלא הקב"ה דן על העתיד, וצ"ל באשר הוא שם פירוש בזכות אברהם, ויש למשה ללמוד קל וחומר מישמעאל, ולפי"ז יש למשה חטא בהכאת הסלע עכ"ד.

ובזה יבואר דברי המדרש, אמר משה עצמותיו של יוסף נכנסו לארץ, וקשה אמאי רק עצמותיו של יוסף נכנסו לארץ ולא גופו, וע"כ משום דאמו לא נקברה בארץ ישראל רק אביו, ולכן רק החלק שהיה לו מאביו היה אפשר להקבר בארץ ישראל, והטעם דאמו לא נקברה בא"י, משום שיעקב איחר נדרו, ולפי"ז ע"כ דא"י מוחזקת מאבותינו, ולפי"ז לא היה לי ללמוד קל וחומר מישמעאל, ולא חטאתי בהכאת הסלע, וא"כ קשה מדוע אינו נכנס לא"י, ודו"ק.

אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנון: ואיתא במדרש רבה פרשת תבוא (פרשה ז'), בשעה שביקש משה לבוא לארץ ישראל ואמר אעברה נא וגו', א"ל הקב"ה, משה, אין אתה יודע מה לעשות, אתה רוצה לאחוז את החבל בשני ראשיו, א"ל, אם אעברה נא אתה מבקש לקיים, בטל סלח נא, ואם סלח נא אתה מבקש לקיים, בטל אעברה נא עיי"ש, וצ"ב הקשר בין זה לזה.

והנבס"ד, דאיתא במד"ר פרשת ואתחנן (פרשה ב-ט) עה"פ כי לא תעבור את הירדן הזה, אמר לו הקב"ה למשה אם אתה נקבר כאן אצלן הן באים עמך בזכותך, א"ר לוי, למה"ד לאחד שנתפזרו מעותיו במקום אפילה, אמר, אם אומר אני האירו לי שאקבץ מעותי אין בריה משכחת עלי, מה עשה נטל זהוב אחד והשליך בתוכם והתחיל צוות ואומר האירו לי, זהוב אחד היה לי ונפל ממנו כאן, והאירו לו, מה עשה משנטל את הזהוב אמר להן בחייכם המתינו לי שאלקט את המעות וליקטן בזכות הזהוב נתלקטו המעות, כך אמר לו הקב"ה למשה, אם נקבר אתה אצלם במדבר הן באים בזכותך ואתה בא בראשם שנאמר וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון